

UDC 930.85 (4—12)

YU ISSN 0350—7653

ACADEMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS

COMITE INTERACADEMIQUE DE BALKANOLOGIE
DU CONSEIL DES ACADEMIES DES SCIENCES ET DES ARTS
DE LA R.S.F.Y.
INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

BALCANICA

ANNUAIRE DE L'INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

XV

BELGRADE 1984

<http://www.balkaninstitut.com>

године, скупа који је готово искључиво био посвећен лингвистичким питањима трачког језика. Две године касније, опет у Риму, одржан је Други симпозијум са нешто шиrom и разнороднијом тематиком, при чему је посебно место дато померању Трачана у праисторији према западној Европи.

Трећи симпозијум, који је предмет нашег приказа, имао је за полазну тачку такође миграције Трачана, народа који је, по Херодоту, био најбројнији после Индијаца. Али се интересовање није зауставило само на миграцијама, иако су оне у највећем броју реферата заузимале централно место. Импазантан је био и број учесника: њих 32, представници Бугарске, Румуније, Југославије, Грчке, Италије, Шпаније, Португалије и Енглеске, дали су нове разнородне прилоге тракологији, настојећи да реконструишу праисторијску слику о Балкану, Средоземљу и суседним областима на основу преосталих зрнаца разбијеног некадашњег мозаика. Будући да су учесници били разнородне формације, историчари, фолклористи, музичари, историчари уметности, нумизматичари, лингвисти и други, то се може рећи да је питању европске праисторије посвећено много пажње и пружено нових појединости, или понекад и хипотеза које могу послужити као упутства за даљи рад.

У немогућности да се у кратком приказу задржимо на свим

рефератима, то ћемо указати само на један као на карактеристичан. Нема сумње да је читавом скупу дала боју уводна реч проф. Ј. К. Драгана, који се и овом приликом заложиио да укаже на то како европски народи нису дошљаци на својим данашњим просторима него да се ту налазе од најстаријих времена. Истина, било је померања и према Истоку (ка Анадолији, коју треба укључити у европске просторе) и према Западу, при чему су племена из некадашње Мале Азије доспела на Иберско полуострво. А самим тим се устало против традиционалних историјских поставки, што је у већем броју реферата отвореније или дискретније стављено на знање.

Од Југословена су на овом скупу учествовали проф. др Бранко Гавела са рефератом *«Un essai critique sur les migrations des Celtes dans les Pays Balkaniques»* и потписани с рефератом *«Les anciennes langues balkaniques et leurs répercussions modernes»*.

Нема сумње да сви поднесени реферати, мада неједнаке вредности, представљају изванредан својеврстан прилог разним видовима живота на балканским и медитеранским просторима у одређеном периоду. Према томе, свако ко се буде интересовао за Трачане, Илире и њихове суседе наћи ће у овом зборнику извесна обавештења или барем засноване хипотезе.

Момчило Д. Савић

ГОДИШЊАК, књ. XXI, XXII, Центар за балканолошка испитивања Академије наука и умјетности Босне и Херцеговине, књ. 19—20, Сарајево 1983—1984.

По свом садржају, XXI књига *Годишњака* разликује се донекле од уобичајеног профила овог часописа. *Годишњак*, наиме, доноси материјале са Трећег пољско-југословенског округлог стола посвећеног прелазу из неолита у

бронзано доба који је у организацији Центра за балканолошка испитивања Академије наука и умјетности одржан у септембру 1981. у Сарајеву.

Прелаз из неолита у бронзано доба, заправо представља дуго и

динамично раздобље европске праисторије у коме су се неолитске заједнице дезинтегрисале и трансформисале у енеолитске друштвене групације, а ове опет у бронзанодопске, носећи са собом све остале економске и културно-историјске промене својствене оваквој динамици. То је период у коме се аграрна економика неолита преображавала, у коме је металургија постала важна привредна грана и у коме су формирана нова друштва с другачијим мерилима вредности од неолитских, друштва која ће доцније прерасти у „херојска друштва“ бронзаног и гвозденог доба и са којима ће Европа ући у историјски период. Коначно, то је време важних етничких промена, сеоба, индоевропеизације, дакле време чије последице подједнако далекосежне и значајне и са културно-историјског и са етничког становишта. Савим је јасно, дакле, да се у Сарајеву расправљало о једном од кључних питања савремене археологије и балканологије пошто се добар део реферата односио управо на прелазно раздобље неолита у бронзано доба на Балкану. У том смислу је разумљив и више него оправдан напор сарајевског Центра да донекле измени своју устаљену уређивачку политику *Годишњака* и објави материјале са овог саветовања.

Реферат Боривоја Човића односи се на нека питања настајања култура бронзаног доба, а Борислав Јовановић разматра, већ поменути, значај експлоатације метала и металургије за трансформацију енеолитске економије и друштва на централном Балкану. Синтетски рад Милутина Гарашанина осветљава прелаз неолита у бронзано доба на централном Балкану и на језгровит начин пружа јасну слику овог дугог раздобља у коме је долазило до мешања и прожимања многих култура. Никола Тасић показује значај Чернавода III културе за пропадање неких раноенеолитских култура и за генезу других енеолитских култура и култура раног бронзаног доба. Значај Чернавода III културе,

према Тасићу, постао је јасан тек откако је она исправно опредељена у средњи енеолит. Реферат Алојза Бенца о дезинтеграцији неолитских култура и формирању нових културних група на северозападном Балкану даје такође веома прецизну синтезу овог бурног прелазног периода. Małgorzata Kaszanowska и Janusz K. Kołowski показују на примеру литичке индустрије како су се формирале и дезинтегрисале енеолитске заједнице средњег Подунавља, те је овај рад занимљив као успео покушај да се на основу једне специјалистичке анализе пружи шири увид у динамику енеолитских култура. Anna Dzieduszycka Machnikowa приказује финалну фазу комплекса Ленђел-Полгар, а Barbara Burchard и Marta Godłowska баве се проблемима баденске културе. Занимљиве реферате поднели су и Jan Machnik, Krzysztof Tutnia, Petre Roman и Julia Roussot-Larroque, док је István Ecsedy пружио приказ степских утицаја и културних промена бакарног доба, а Juraj Pavúk размотрио неке проблеме у вези са преласком неолита у енеолит на подручју Карпата. По свом методу издваја се реферат који је дао Евгений Николаевич Черных и који се бави теоријским питањима културних модела.

Годишњак доноси и закључке, али на жалост не и дискусију са овог драгоценог саветовања на коме су учествовали научници из Пољске, Југославије, Мађарске, Чехословачке, Румуније, СССР-а и Француске.

У другом делу овог броја *Годишњака* објављен је рад Душана Никића о предримским и римским саобраћајницама на подручју Ливна, Гламоча и Дувна. Аутор између осталог реконструира праисторијске путеве Делмата, који су као и други илирски путеви чинили основу за касније римске комуникације. Полазећи од подака Диона Касија да су Илтри имали кола, аутор закључује да су сходно томе морали имати и путеве. Полазећи од те примесе и од чињенице да су Делмати, као

и друга племена у унутрашњости Балканског полуострва, међусобно комуницирали и да су трговали с Грцима, Никић топографском анализом реконструираше делматске путеве Ливањског, Гламочког и Дувањског поља. Битан је чинилац у реконструкцији путне мреже био је распоред градина, а занимљиво је што аутор наводи и карактеристике ових путева као што су мали нагиб, прилагођавање терену, одређена ширина, итд.

Од осталих прилога, *Годишња*к доноси текст Раде Ухлика „Бројеви у ромском језику“ који се тематски надовезује на радове овог аутора већ раније објављиване у *Годишња*ку.

Нова, XX књига *Годишња*ка, за разлику од претходне доноси три изурбетно обимна прилога из археологије и један мањи из области лингвистике.

Ту је на првом месту богато илустровано и документован рад Живка Микића „Прилог антропологији становништва Југославије од касног римског доба до касног средњег века“. Овај текст је на изванредан начин наставак Микићеве студије „Стање и проблеме физичке антропологије у Југославији — праисторијски периоди“, коју је такође објавио сарајевски Центар 1981. године. Аутор је на основу 42 антрополошке серије, од којих је анализирао 17 (са око 2.000 скелета), са антрополошког становишта приказа историју и антропогенезу становништва на тлу Југославије у антици и средњем веку. Микић се нашао пред сложеним задатком да на често непотпуном антрополошком материјалу прати све бурне историјске и етничке промене које су се одиграле на Балкану, од романизације староседелачког становништва, преко најезде Хуна и Гота, па све до насељавања Словена и њиховог мешања с локалним становништвом. Анализом антрополошких серија из тих периода успео је да издвоји поједине микроеволутивне и биоантрополошке процесе који су карактеристични за Балканско полуострво, на првом месту про-

цес брахикранизације и динаризације становништва.

Познато је да је процес брахикранизације карактеристичан и за праисторијске популације Балкана, поготово у бронзано и гвоздено доба. У том светлу је занимљиво питање брахикранизације средњовековног славенизованог становништва. Микић је показао да средњовековно становништво на тлу Југославије испољава изразите динарско брахикране карактеристике, за разлику од осталог словенског становништва које је робустно лептодолихоморфно. Остаје отворено питање да ли је томе узрок слаба славенизација становништва, или су, што се и Микићу чини вероватније, „долихо- и мезокрани Словени захваћени јако форсираним факторима брахикранизације (још увек недовољно познатим који су код староседелачког становништва били присутни још од касног праисторијског периода“. Тим пре, како наводи Микић, што је динарски тип доминантан код рецентног становништва Југославије.

Рад Боривоја Човића „Праисторијско рударство и металургија у Босни и Херцеговини“, заправо је допуњен реферат поднет 1973. у Зеници. С обзиром на важност овог рада и на чињеницу да је он често цитиран и коришћен у научним круговима док је још био у рукопису, више је него мудра одлука редакције да *Годишња*к донесе овај прилог. Човић у првом делу наводи историјске претпоставке о металургији у праисторији северозападног Балкана од позног неолита до гвозденог доба, а у другом делу даје исцрпну документацију о рударској и металуршкој делатности на тлу Босне и Херцеговине, и то хронолошки по археолошким периодима. Тако аутор даје документацију за неолитски период, па чак и спектралну анализу бабра који су користили ови рани металурзи. Документација за период енеолита је још богатија и исцрпнија пошто је Човић базира на анализи бакарних секира.

Аутор сматра да је лезасти тип секире био заправо конвенционални облик одливка у којем је бакар као сировина испоручиван на тржиште, и да оне према томе указују на топнице бакра и рудоносне области за које би те топнице биле везане на територији Босне и Херцеговине. Човић даље документује металургију раног, средњег и касног бронзаног доба, а затим и гвозденог доба када се прелази на металургију гвожђа чијим је сировинама богата територија Босне и Херцеговине. Из изложеног материјала се сасвим недвосмислено доказује аутохтона сидерургија на тлу Босне и Херцеговине, а налази гвоздене шљакке сведоче и о великој распрострањености и очигледној важности ове привредне гране у праисторији западног Балкана. Аутор на крају исправно закључује да стање истражености развоја рударства и металургије не одговара њиховом значају пошто су те делатности током енеолита, бронзаног и гвозденог доба биле „једна од главних покретачких снага еко-

номског и друштвеног прогреса на овом тлу“.

Годишњак доноси и обиман текст Иве Бејановског „Римска цеста Siscia-Sirmium (Tab. Peut.) и њена топографија“, који представља четврти део ванредно драгоцене и свестрано документоване серије „Прилози за топографију римских и предримских комуникација и насеља у римској провинцији Далмацији“. Као основни извор, аутор користи Tabula Peutingeriana и служећи се комплексним топографским, археолошким, епиграфским и историјским методом реконструираше пут Siscia-Sirmium који је, како наводи, био „кичма врло разгранатог прометног система Далмације и Паноније, каква се развио још у време раног царства“.

Требао би такође скренути пажњу на рад Едине Алирејсовић „Неколико термина за кухињско посуђе и прибор за јело романског поријекла“. На крају, ту је и уобичајена хроника коју је приредила Едина Алирејсовић.

Александар Палавестра

ЗБОРНИК ЗА ЛИКОВНЕ УМЕТНОСТИ МАТИЦЕ СРПСКЕ, 17—19, Нови Сад 1981—1983.

У XII броју Balcanice започели смо приказивање часописа ЗЛУМС са жељом да редовно посвећујемо пажњу овој вредној публикацији која ће 1985. обележити двадесет година непрекидног излажења. Тим пре, морамо то поновити, што је историја уметности у нас видно прикраћена за гласила која би предочавала резултате ове научне гране и, у исти мах, представљала адекватан полемички простор. Овом приликом ћемо покушати да дамо преглед последња три броја Зборника. Имајући пред собом читавих шеснаест објављених томова, морали смо се прошли пут ограничити на избор текстова који се баве балканоло-

шким проблематиком у ужем смислу, тј. средњовековном уметношћу византијског културног круга. Можда бисмо, поштујући хронолошке разлоге, и сада могли њу узети као полазну тачку.

Рад Милтоса Гаридиса *Les punitions collectives et individuelles des damnés dans le Jugement dernier (du XIIe au XIVe siècle)*, Зборник 18, 1982, уводи у оквире једне иконографске студије занимљив покушај социолошке анализе дате појаве. Реч је о променама у иконографском представљању грешника, које током XIII века воде ка конкретизовању и индивидуализацији моралних преступа насупрот дотадашњем апстрактном